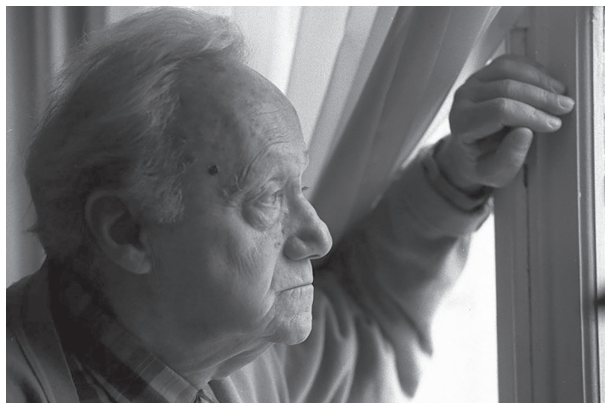

Kazimierz Brandys (1916–2000) je poljski pisatelj, esejist in filmski scenarist. Med njegova najbolj znana dela poleg novele *Jak być kochaną* (*Kako biti ljubljena*, 1960) spadata romana *Matka Królów* (*Mati Kraljev*, 1957) in *Niereczywistość* (*Neresničnost*, 1977). Izhajal je iz asimilirane judovske intelektualne družine. Študiral je pravo na Varšavski univerzi. Leta 1935 je debitiral kot literarni kritik v reviji *Kuźnia Młodych*. Bil je član uredništva tednika *Kuźnica* (1945–1950) in *Nowa Kultura* (1956–1960). Leta 1946 se je včlanil v Poljsko komunistično partijo. Iz nje je izstopil leta 1966 v znak protesta proti represalijam nad filozofom Leszkom Kołakowskim. Leta 1970 in 1971 je predaval slovansko literaturo na pariški Sorboni. Leta 1976 je bil med podpisniki *Memoriala 101*, protesta poljske inteligence zoper spremembe v ustavi LR Poljske. Med letoma 1977 in 1980 je sodeloval z opozicijsko ilegalno revijo *Zapis*. Od leta 1981 je živel v izseljenstvu, umrl je v Parizu.

Kazimierz Brandys

Kako biti ljubljena

Čeprav nekateri prizori in situacije v tej noveli temeljijo na resničnih dogodkih, literarnih oseb v njej ne gre povezovati z imeni živčih ali umrlih ljudi.

1

Dekle s čepico mi je odpelo pas. Letimo. Mislim, da zdaj že lahko kadimo. Utrujena sem, ne bom se pogovarjala. Ko je odhajala, se mi je nasmehnila, tudi jaz sem se ji zahvalila z nasmehom. Ne bom se oglašala – prepoznali bi me po glasu.

Vzlet ni nič posebnega: hrumenje motorjev, nekaj tresljajev, pozneje nisem gledala dol. Krilo zakriva zemljo, še dobro. Zaenkrat prav nič ne pogrešam razgleda; iz škatlice stresena pokrajina, avtomobili kot hroščki, v redu, temu se lahko odpovem. Malce tuje se počutim v tem stroju, pravzaprav je noro – kaj mi bo to? – lahko bi ostala doma ali pa šla z vlakom. Molk, šelestenje časopisov, krilo, ki se lesketa v soncu. Nihče me ni pospremil na letališče.

Da nisem pozabila cigaret? Nisem. Upam, da bo moja hči v Parizu čakala name. Moški, ki sedi poleg mene, mi ponudi ogenj. Ploščat vžigalnik v veliki moški dlani – nasmeh. Pokimala sem mu. Tehnika, to že, ampak nobenih poznanstev. Nisem se zato odlepila od tal, da bi imela avanture v zraku. Distanca – malce udobja – kozarec madeire na terasi Café de la Paix – muzeji, samotni sprehodi ob Seni. Le koliko bi lahko stal kozarec madeire? Celica Marije Antoinette, obvezno, in van Dyck.

Kaj pa če ne bo pravočasno prišla na letališče?

Po pristanku kupiti zemljevid Pariza. Dva tedna sta malo premalo – pa vendar. Škoda, da šele zdaj.

Zaslužila sem si: prvi dopust po sedemdesetih tednih. Sedemdesetkrat gospa Felicja – sedemdeset kosil – sedemdesetkrat moj glas. Čez teden

dni bo za moj polet slišalo milijon ljudi. Gospa Felicja se je v srebrnem štirimotorniku dvignila v zrak – rože – slovo na letališču – osamljeni gospod Tomasz. Kar predstavljam si, kako bo o tem pripovedoval.

Tistega starega prijatelja so si prejšnji teden izmislili posebej za to, da me bo nadomeščal. Nenapovedano naju bo obiskal dan po mojem odhodu. Tip človeka, ki se ga drži smola – s Tomaszem bosta igrala šah. To ni slaba ideja: mrmranje nad šahovnico, prepleteno s sentimentalnimi spomini name. Jaz pa daleč stran. Čisto v redu ideja. Potem bo prispela razglednica z Eifflovim stolpom. *Lepo mesto*, bom napisala, *ampak najlepše je doma*. Patitatom-ti-rififi! ...

V pripisu ga bom seveda opomnila, naj ne kadi preveč. Treba je poskrbeti za poslušnost med ženskami. M i l i j o n bo čakal na moj povratek. Na moj pošten, nizki, nekoliko hripavi glas. Na smeh mi gre.

Letalo se guga. Čutim srce.

Ko sem šla po obrazce za potni list, se je v vrsti po mojih prvih besedah zaslišalo šušljanje. Nekdo je vprašal: "Kako se počuti gospod Tomasz?" In ali je kostanj pomagal. Prejšnji četrtek je potožil, da ga muči išias, pa sem mu rekla, naj si da kostanj v žep. Debat o vraževerju je zaključil zakonski poljub. Hm. Prišlo je ogromno pisem. Kostanj menda res pomaga.

Moški poleg mene se pogovarja s tisto s čepico. S t e v a r d e s o. Po poljsko, ampak s tujim naglasom. Osivela senca, zagorel obraz – okoli petdeset let. Vroče je, od krila se odbija močna svetloba. Letimo šele četrte ure. Da mi ni počilo ogledalce? Ne, célo je. Kakšna sem videti? Ovalen obraz. Tisti obrazci nimajo smisla. Nekoč sem bila rdečelasa. Imela sem izbočene oči z začudenim pogledom in prosojno polt. Zdaj si črnim trepalnice in obrvi, lase pa si svetlim. Rdečelasa, prosojna Ofelija, to je bilo dobro pred vojno. Nisem vedela, kako naj izpolnim: rdeči ali blond? Izpolnila sem: rdeče blond.

Nobenih posebnih znakov, oče je bil kapetan. Kakšne bedarije! Doma so se bali, da bom pritlikava. So že imeli kak razlog, mislim, da je dedek pil. Nazadnje sem nekako zrasla, a bila sem suhljata, s špičastimi koleno in komolci. Recimo: srednje rasti. Poskočili smo, gor in dol.

Ja, lahko bi bila zanimiva Ofelija ali Ivana Orleanska – nekaj fanatičnega in rahitičnega –, v teatru so pravili, da imam v sebi svetlobo. Mogoče sem res imela svetlobo, toda tudi smolo. Ničesar si ni treba obetati, hkrati pa lahko pričakuješ vse. Datum in kraj rojstva – dve stvari, ki ju ne izgubiš. Ampak ali imaš s tem kaj skupnega?

Pol noči sem presedela ob teh obrazcih, nekatere rubrike me še zdaj morijo. Stan. Napisala sem: vdova. Potem sem to prečrtala. Najbrž vendarle: samska.

Pred vzletom sta se Brazilca, ki sedita na drugi strani – ob desnem križu – hkrati prekrižala, oba z enakim gibom: s staknjenimi konicami prstov sta se dotaknila čela, prsi in ustnic – na hitro, žalostno. To mi nekako ni dvignilo duha.

Kar precej tujih časopisov, od daleč pogovor v francoščini. Poljake takoj prepoznaš: slabše oblečeni, že v njihovem videzu je nekaj obnošenega. Stevardesa je za glavo višja od mene, pozorna, tiha, s prilepljenim nasmehom. Verjetno ima stegna preveč narazen, nekaterim je to všeč. Ti letniki, rojeni med vojno in po njej, so boljše sorte. Če bi preživela to, kar sem jaz, bi imela zdaj malo manj porcelanasto polt. Resda pa lahko tudi ne bi preživela, stokrat mi je pomagalo naključje –

Koliko je ura? Čez petnajst minut se bom oglasila na zemlji. Poslušali bodo moj glas, posnet prejšnji teden. Gospa Felicja je že prevzela potni list – potovalna mrzlica (*“Toliko let nisem nikamor šla, gotovo bi rad videl, da me nekaj časa ne bo?”*) –, gospod Tomasz miri ženo, kako ganljivo.

– sedemdesetič – septembra bo minilo pol leta, odkar sem dobila ponudbo. Čuden občutek, kot da bi do tistega stola prispela čez Saharo. Štirideset let bosa po vročem pesku za vojsko, čez štirideset let odgovorim: v redu, izvolite. Življenje se mi je nasmehnilo, jaz pa življenju ne. V takih trenutkih je bolje sedeti mirno, z resnim obrazom. Bomba? ciklon? paraliza? Vse je mogoče, izvolite, pripravljena sem. To ni prvi angažma, ki ga sprejemam. Če sem rekla ja, računam na posledice.

– jaz na stolu (lanski črni plašček, ažurne rokavice, torba s polomljeno sponko), nasproti mene, za pisalno mizo, pa postaven temnolasec z očali, ki mi čestita. Pravi: “Barva glasu, izjemna barva glasu,” jaz se nagnem naprej, da bi bolje slišala. Kar se pa barve glasu tiče, je to zaradi vodke. Zmeraj me je skrbelo, da postajam hripava. – “Vaš posnetek je brez primere, končno človeški glas.”

– moj posnetek? – sprva nisem razumela: kakšen posnetek? Vprašal me je, ali bi ga rada poslušala, nekaj je pritisnil in rekel: “Nate tegale poskusnega.” – Zgoraj se je prižgala lučka. Prasketanje, potem nekakšni mijavki in kar naenkrat je nekdo vzdihnil: *“Na stara leta sem si hotela odpočiti, no, pa je treba začeti od začetka. Dragi.”* – Ponudil mi je cigarete, kadim in poslušam, on se smehlja, meni se tresejo roke. Ne morem reči, da mi je bilo všeč. Zaradi tega glasu mi je bilo nerodno, jaz v resnici ne govorim tako. Nikoli ne izrekam takih stavkov, saj niti ne vem, komu bi jih. In kaj sploh pomeni “začeti od začetka”? Jaz tega ne bi tako rekla. Poslušam, otriesam pepel, okoli mene zveni moja zahripla barva glasu. Nekdo me prekine, tam zgoraj se pritožujem, menda nečesa ne razumem – potem pa

kosilo. Pogrinjam mizo. Zvok nalivanja juhe. Mož jé. "Vam je bilo všeč?" "Seveda, ni bilo slabo."

– moj posnetek, rada bi ga poslušala, ne spomnim se vsega, kar sem v življenju govorila – mogoče ni pomembno, ampak zanima me ton – ton se spreminja glede na položaj. Nekoč sem verjela, da se bo nekaj oglasilo. Nič se ni oglasilo. Sama sem se morala oglasiti. Začela sem govoriti. A nič več s svojim glasom. Besede, na katere čakaš, je včasih treba povedati z lastnimi usti: "Naj vas ne skrbi," sem mu rekla z glasom trebuhljača, "ne bom vas zapustila." Čutila sem, da on niti ni rabil teh besed, zdrznil se je. Jaz sem jih rabila. V šumenju dežja, pod streho izvoščka, sem mu dala svojo novo barvo glasu. Izvolite, v sekundi sem se prilagodila situaciji. Samo da pozneje to nisi več čisto ti – ti izpred tiste sekunde. Vprašal me je, ali verjamem v to, da bo rešen. "Nihče vam ne bo skrivil lasu." Še pred sekundo se nikoli ne bi tako izrazila. Sledilo je trinajst let obsedenosti.

Sámo sebe občudujem. Peljati človeka, ki ga iščejo s tiralico, tihotapiti ga v izvoščku po starih, ozkih ulicah, polnih Nemcev, na vsakem vogalu videti plakat z njegovim obrazom in nagrado za njegovo privedbo, hkrati pa brez kančka dvoma govoriti: "Še malo, pa boste varni." – Kar dober začetek scenarija. V življenju take trenutke sicer malo slabše prenašaš – dež, premočene nogavice, počasno kljusanje kopit, naraščajoče sovraštvo do konja. Iz tistih let mi je ostal varovalen, sivkast odtенок kože, ki se ga ne da izmiti.

Tale moj sosed z vžigalnikom je videti bolj higieničen – diši po nečem malo rabljenem. Rada imam petdesetletnike z jeklenimi, nedolžnimi očmi in sivečimi senci – telovadba, električna masaža, pomarančni sok, ovsena kaša.

Roko dam v ogenj, da je bil med vojno letalec – moj oče, ki so ga za bodečimi žicami usmrtila zelenkasta bitja z železnimi, bleščečimi beticami in majhnimi očmi – ljudje, ki so tista leta preživel v zraku ali na morju, so bolj ohranjeni in manj vedo o življenju.

Je poročen? Prstana nima, ampak moj nos voha žensko ob njem. Zjutraj: dobro jutro, ljubi – zvečer: lahko noč, ljubi – da se ti zmeša.

Ljubosumna sem na tisto s čepico, že spet se ji je nasmehnil. Za mano pogovor v poljščini o življenjskem standardu na Poljskem. Menda se kmetje vozijo z motocikli. Ne vem, ali je to dobro.

Kmetje na motociklih, jaz pa v letalu za v Pariz. Poljska? Ja, lahko, ne vem. Nisem razmišljala o tem. V mojem primeru govoriti o ljubezni do domovine? Najbrž je čisto dovolj, da se toliko let nisem ganila od tod. Vsemu, kar nas doleti, sprva rečemo življenje, šele čez čas se izkaže, da je to domovina. Nisem je izbrala.

Ne. Nikogar nisem izbrala. Še njega ne. Pojma nisem imela, za kaj gre. Videla sem samo, kako je dal klofuto Petersu – ravno sem nesla kavo k sosednji mizi. Naslednji dan so prišli k meni in mi rekli: “Moraš ga spraviti na varno, razpisali so nagrado na njegovo glavo.” Izvošček in tema.

– čez trinajst let sem zaslišala kričanje na dvorišču – pritekla sem iz kopalnice – spodrsnilo mi je – okno! Okno in tema.

Zdaj pa dovolj, ne smem misliti na to, to mi škodi. Malo vode ali soka – tableta mepavloni.

Tablete so se mi raztresle. Moj sosed se je sklonil, da bi jih pobral.

– *Merci.*

Kakopak, zdaj si misli, da sem Francozinja. Zakaj sem rekla “merci” namesto “hvala”? Takojšnje posledice:

– *Vous-vous sentez mal, madame?*

Na srečo sem razumela:

– *Non. Merci. Pas du tout.*

Kakšen besedni zaklad. Rififi! ... Ni prepoznal moje torbice iz Cedeta¹, kar pomeni, da dolgo ni bil na Poljskem.

Ves čas me stiska pri srcu. Nisem ustvarjena za letanje po zraku. Spodaj neki pašniki in luže. Zemlja je iz višine dveh kilometrov videti manj resno, kot če po njej hodiš peš.

Cesta med drevesi, hišice, vasica.

Zdi se mi, da v takih vasicah kmetje s sekirami morijo žene, potem pa se obesijo na drevo. Iz te višine tega ne bi bilo mogoče opaziti.

Od nekdaj sumim, da nas nihče ne vidi, ampak nisem si mislila, da je to tako daleč. Mogoče pa tisti, ki so verni, ne bi smeli gledati zemlje s ptičje perspektive? V tem je nekaj grešnega, moje srce se ne odziva dobro na to. Najslabše sem se počutila v situacijah, v katerih si nisem mogla obetati, da me bodo upoštevali. Tega ne prenesem. Oprostite: jaz kažem zanimanje, torej naj pokažejo malo zanimanja tudi zame. Nočem biti prah. Človek ima svojo naravno veličino in pravico biti viden.

– takrat, v prvem letu vojne, ko sem ga peljala skozi nalive in temo, takrat sem dojela, kaj to pomeni. Bila sem polna strahu. Ne pred tem, kar bi naju lahko doletelo; pred tem, da ne glede na to, kaj naju bo doletelo, to ne bo imelo nobenega pomena. Zelo neprijeten občutek. Raje sem obtožena. Po vojni, ko so mi sodili, sem se čutila nedolžno, ampak moj primer so vsaj obravnavali. Častno sodišče me je obsodilo po krivem, vendar sem vedela, da so upoštevali mojo osebo – drugo je, ali pravično. Vsekakor so me pripoznali kot človeka, katerega preteklost je treba vzeti v pretres.

---

¹ Kratica za Centralno blagovnico (*Centralny Dom Towarowy*) v Varšavi, zgrajeno v petdesetih letih prejšnjega stoletja. (Vse opombe so prevajalkine.)

In to niti ni najhujše, tudi če je sodba krivična. To, da na sebi ne čutiš nobenega pogleda – to je najhujše.

Grem stavit, da tale gospod nikoli ni doživel takega trenutka. Zdi se mi kot nekdo, ki je morebiti tvegaj življenje, a vedno v navezi s poveljstvom; takile gospodje pred skokom v prazno o tem obvestijo šefa.

Stewardesa raznaša malico, torej mi morda le ne bo treba skočiti? Pa če bi? Skočim in padem na kmeta, ki s sekiro mori lastno ženo. Teoretično čisto mogoče. Mislil bi, da sem angel, ki ga je priletel posvariti, in bi s krikom padel na kolena. Ampak to se ne dogaja. Čeprav tehnika napreduje, smo na področju božje previdnosti še precej zaostali. Kmet bi ženo ubil, jaz pa bi padla kilometer naprej in si zlomila hrbtenico. In to naj bi bil napredek? Adijo pamet. Logika? Mogoče tale gospod v to verjame, jaz že ne.

– zemlja, rastline, živali, nekaj negotovega in nemirnega, kar se samo premika, požira, teče, raste – bojim se ptičev v sobi – narava se zapleta v lase, slepa je, gluha in vselej prestrašena, samo s človekom lahko spregovoriš, ga preprosiš, ukaneš njegovo zlo, s katerim se ni sprijaznil.

Mislim, da bi mi dobro del kozarec konjaka.

Iz žepa suknjiča je izvlekel majčken sprejemnik, s plastičnim ohišjem slonokoščene barve. Takega še nisem videla. Z njim manevrira v bližini okna.

Dvojno smrčanje: Brazilca.

Zakaj to počne – mar ni dovolj, da letimo po zraku? On bi rad, da mu še radio igra! Kakšne roke, kako negovani nohti. Ampak sprejemniček ga ignorira. Ne igra.

Tista suhica se približuje s pladnjem. Konjak in sendviči, končno! Po meni se razliva toplota. Cigaretka. Tiriraramtio? rififi! ... Zdaj se zelo dobro počutim, srce je na svojem mestu, štirje motorji delajo na tem, da bi lahko frlela – samska? vdova? poročena? – in tiste dobrodušne bedarije, ki jih napletam vsak četrtek, o bog, kako krasno, nič me ne briga, nobenih popravkov za nazaj.

Nisem mogla predvideti vsega, ampak izpolnila sem vse obveznosti. Reševala sem ga. Potem so mi sodili. To ne priča o ničemer: obsodili so me za to, kar se mi je zgodilo – za to, kar sem naredila, pa si zaslužim spomenik. Tale gospod, ki sedi poleg mene, tega ne bi najbolje razumel.

– to je bilo treba doživeti, ljubi moj, predstavljajte si suhljato rdečelasno igralko, ki naj bi igrala Ofelijo v provinci in ki je b l e s t e l a na vajah – ja, prva velika vloga v življenju, čez nekaj dni premiera s tipičnim datumom: 3. september '39. Žal je generalko prekinil letalski napad, Polonij je zbežal – vrnil se je šele z Nemci – in čez mesec dni sem stregla vodko

v Artystyczny. Zanimiv lokal. Polonij v njem ni bil zaboden, temveč povsem banalno oklofutano. Naslednji dan so našli njegovo truplo z raztreščenimi možgani – izdajalčevo truplo.

– meni ni bilo pomembno, ali ga je ubil o n – za Petersa se nikoli nisem kaj prida brigala, n j e g a pa bi se v vsakem primeru odločila spraviti na varno. Ubil – ne ubil, vse bi se lahko zgodilo. Tega ga nisem vprašala, taka vprašanja so dobra na velikem odru – sicer pa nisem imela niti razloga niti časa, da bi premišljevala o tem. Zadostovalo mi je, da je to on. Med vajami me ni opazil, ampak zdaj sem čutila, da sem dobila priložnost: ne bo mi več rekel, naj grem v samostan.

Nanj bom čakala v izvoščku, pobarvali ga bodo, imel bo črne lase, nune so naju napotile na varen naslov, tiralice na vogalih obljubljajo visoko plačilo. Izvošček se je premaknil, dotaknila sem se njegove roke. Bil je blede, imel je priprte oči. Izpod strehe izvoščka sem ugibala pot: Gledališče, Obrambno obzidje, Stolp usmrtitev ... Nisem še poznala cene, ki jo bom morala plačati, vedela sem samo to, da so nune slabo znamenje.

Stewardesa odnese moj pladenj – sprejemnik kar naenkrat začne igrati. Brenčanje, ki ga prekinja pokanje, nato oddaljena glasba.

Moj sosed je potešen, smehlja se – jaz pa tudi. Sicer pa, le zakaj se ne bi? Čemu bi razmišljala o tistih rečeh? Preživela sem jih, to je čisto dovolj. Preteklost poslabšuje nevrozo – morali bi iznajti tablete proti spominom, ki jih ne priklicuješ. Sladkoba spominov, le kdo si je to izmislil?

– kaj sem že govorila? perilo?

– mislim, da nekaj o perilu, ki ga moram oprati pred potovanjem ...

Malo čudno se počutim. Tale gospod je ujel moj glas izpred tedna. Moj šepet, ulovljen iz zraka. Kaj pa drugega, praznična ponovitev zadnje odaje. Gospa Felicja se boji potovanja z letalom, gospod Tomasz se jezi:

– ... *Toliko let* –

poki, zelo slabo se sliši:

– *nisi videla hčerke* –

mislim, da mi je nekaj ušlo, grozno –

– ... *zdaj se pa skrivaš za mojimi dolgimi gatami?* –

Garantiran smeh milijona poslušalcev na zemlji. Spet nič ne slišim, samo ropotanje in pokanje. Kar naenkrat pa moj šepet:

– *Ampak kako boš ti zmogel brez mene?* ... –

zdaj je že bolje, aha, te poudarke pa prepoznam:

– ... *in kdo bo hodil stat v vrsto za meso? pa tvoja zelišča?* – Prasketanje, pokanje.

Val se izgublja v šumenju skupaj z mano. Škoda, svoj glas imam strašno rada.

Solze v mojih očeh. Zelo sem ganjena. Nisem si predstavljala, da tako visoko sežem. Da moj glas plava po zraku skupaj z mano. Jaz ne govorim tako, to je res, ampak na Zemlji me imajo radi prav zaradi teh besed. Izgovarjam jih v imenu milijona radijskih naročnikov. Mojega pristnega besedila nikoli ne bi sprejeli. In prav nič se jim ne čudim. Sama ga ne maram. Moje resnice ne smejo prenašati po radijskih valovih. Če izvzamem spomine, se v ničemer ne razlikujem od drevesa ali psa, toda od mene se zahteva veliko več. Raje imam svoj četrtkov tekst.

Spet nekaj o dolgih gatah. To ni najlepše rečeno, ampak kaj češ – po takih izjavah zmeraj pridejo gore pisem. Že vidim paket z dolgimi gatami: *Draga Felicja, Zveza žena iz Piotrkowa pošilja dolge gate za Tvojega moža. Odpotuj in pridi nazaj, pa lepo pustimo pozdravit Tvojo hčerko!*

Dolge gate, šunka, zdravila – priznanja, grehi, obup, prošnje za podporo – ročno vezeni prti in kletvice prevaranih žensk, vse to mi je na razpolago. Moj glas privlači življenje.

Ženske mi pišejo “naša mati” – imam pismo samomorilke, ki se je odločila živeti, ker obstajam jaz. Malo neumno se počutim, a kdo bi lahko to predvidel? O tem se ni nikomur niti sanjalo, dokler ni bila oddaja predstavljena na zgodnejšo uro in je prišlo pet tisoč pisem s protestom. Iz cele države. Ja, izkazalo se je, da nas posluša cela država. Kdo bi si mislil! Četrtkova *Kosila zakoncev Konopek*, provincialna oddaja za starejše zakonske pare, rekordna poslušanost! Dvignila je dosti prahu.

Ampak vseeno, kakšen cepec je tisti tip, ki je napisal – čakaj malo, kako se je že reklo tistemu? Sociološki esej. Ja, esej z naslovom *Od kralja Staša² do gospe Felicje*. V njem je trdil, da bodo tudi moja kosila prešla v zgodovino. Kreten. Kljub temu sem bila zadovoljna.

Zdaj jih ni več mogoče prekiniti, trajale bodo večno. Vsak četrtek bom nalivala juho za milijon ljudi. Tudi v bolnišnicah me poslušajo. Imam pisma od bolnikov, od medicinskih sester in zdravnikov. Menda je moj glas nekoga ozdravil.

Vse je mogoče. Jaz se ne čudim – mene samo čudi, da tako malo rabijo. Kadar govorim Tomaszu: *Dragi, jej, ta košček ob kosti je zate* – čutim njihovo hvaležnost in vem, da bodo spet prišla pisma. V življenju bi lahko dosegla več, toda njim gre za prav tisti košček mesa in žrtvovanje, za tisto kost, za žlico juhe, za gotovost, da si bom trgala od lastnih ust, da bi se on pošteno najedel, in da ga nisem nikoli prevarala, in če sem kdaj koga vzljubila, potem sem se mu na tihem odrekla. On, njegovo trdo delo, njegove dolge gate in težave, najina poštenost in najini odrasli otroci. Juha,

² Vzdevek zadnjega poljskega kralja Stanislava Avgusta Poniatowskega (1732–1798).

meso in kost z delčkom preprostega življenja – malo tarnanja in nekaj anekdot, toplina doma – ah, kako zelo radi to poslušajo.

Jaz se jim ne posmehujem, morda imajo prav. Smejim se temu, da sem to ravno jaz. Med prvo vajo je bil gospod Tomasz malce zmeden: "Po mojem mnenju ste bili nedolžni, ampak zaradi tiste atmosfere sem se počutil povsem nemočnega." Oh, jaz tudi. Samo da sem bila jaz obtožena. Če si mehkužna copata, ti ni treba sedeti v poroti častnega sodišča. Izvoli, ta mastni košček je zate, meso se je spet podražilo, nimam nobenih zamer za nazaj.

– *Prosim?*

Oho, opazil je *Przekrój*, ki mi gleda iz žepa na plašču. Odlično, naj ve, s kom ima opravka. Nasmeh – nasmeh.

– *Izvolite.*

Posodila sem mu revijo. Samo da mi jo bo vrnil, ker me m o j a h č e r k a, če ne bom imela *Przekroja* v žepu plašča, ne bo prepoznala.

– *Dovolite?*

– *Z veseljem.*

Kadiva njegove cigarete. Stik je navezan – kaj pa zdaj? Pred vsakim stavkom za trenutek pomišlja, kot da bi mi hotel poslati brzojavko.

– *Čez eno uro bi morali biti v Berlinu. Letimo točno po voznem redu.*

– *Kaj res? Kdo bi si mislil.*

– *Ja. Atmosferske razmere so izjemno ugodne.*

Ima zelo bele zobe. Kadar se obrne proti meni, se kar zablešči: vse se mu sveti. Ta gladka čelada na glavi. Pravim Poljakom lasje ne rastejo tako.

– *Vi pa ne živite na Poljskem?*

– *Živim v ZDA. Poljsko sem obiskal prvič po tridesetih letih.*

– *O, to je pa zelo dolgo časa.*

– *Ja, kar precej. Ogromno se je spremenilo. To ni več ista država.*

– *To ste pa krasno povedali.*

Na sebi čutim njegov prijazen pogled – modrina v pločevinki po kondenziranem mleku – in malce skrivnostno se nasmehnem. Znam biti tankočutna.

– *V Varšavo sem prišel na kongres bakteriologov. S tem se ukvarjam.*

– *A tako, razumem.*

– *Ja. Zanimajo me zlasti raziskave na področju cepiv.*

– *In zdaj se vračate v ZDA?*

– *Ne čisto. Zaenkrat samo v Bruselj. Tam imam nekaj predavanj. Šele od tam grem v New York.*

Kako zanimivo, škoda, da ne znam nič povedati o cepivih. No, kajpada mora biti letenje s kongresa v Varšavi na branje v Bruslju prijetno ne glede

na to, za kaj gre. Predstavljam si ga, kako s tem svojim glasom, očiščenim slehernega dvoma, predava pred stotnijo podobnih tipov.

– *Na lastne oči sem videl, da imate na Poljskem vodilne strokovnjake na področju cepiv. Bil sem presenečen.*

– *A res? Zanimivo.*

– *Ja. Diskusija po mojem predavanju v akademiji znanosti je bila na zavirljivi ravni. Izvrstno poznavanje najnovejših vprašanj serologije.*

– *Hm, tega pa res nisem vedela.*

Všeč mi je. Nikoli nisem spala z moškim, ki bi mi dajal popoln občutek varnosti – v nekaterih obdobjih so bili to lahko izključno policisti – mogoče pa zato takoj prepoznam to tujo vrsto moškosti. Ločenec?

– *Občutek imam, da Poljaki ne cenijo dovolj svojih novih priložnosti. Se tudi vam tako zdi?*

– *Seveda, mogoče imate prav. Ampak...*

– *Razumem. Kot kaže, psiho Poljakov še vedno bremenijo posledice okupacije.*

– *Točno to sem hotela reči.*

Krilo je videti negibno in sivo – asfalt. Vsak čas me bo vprašal o vojni.

– *Bil sem v letalstvu RAF. Težko si predstavljam vaše tegobe. Trpljenje.*

– *Oh, veste, tisto je zdaj že za nami.*

– *Jasno, vi to drugače vidite. Spoštujem ženske, ki so tisti čas preživele na svojem mestu.*

Na svojem mestu? To je pa zelo lepo povedano. Rečem:

– *Pravzaprav je bilo takrat vse veliko preprosteje kot danes.*

Modrina in jeklo. Pločevinka. Zamislil se je, molči. Jaz s to baharijo v ustih. Preprosteje? Take stavke izjavljajo intelektualistične cipe inozemcem v hotelu Bristol. Preprosteje! Naj mu povem? Preživela sem, ja. Spominjam se. Tisti pôtni vrvoходеc sem jaz.

– ponoči sem padala na beton, čez dan sem pa letala k vedeževalkam, da bi izvedela, kaj mu grozi: blaznost ali smrt? in kako dolgo bom zdržala? Od časa aretacij sem izgubila stike, ljudje, ki so mi ga zaupali v varstvo, so nehali obstajati, na eksekucijah ob Obrambnem obzidju so se spremenili v krvav zdriz, dodobra premešan z zemljo. Če bi mu povedala za tisto – ne vem, že tako se je počutil izgubljenega – bi najbrž sam šel na gestapo. Nisem povedala. Nikomur. Hotela sem ga imeti samo zase. Sicer pa nisem prepričana, ali bi šel.

– presneto, le kam naj bi se obrnila – na koga? pa saj sem se lahko absolutno zanesla samo nase, ja, vsak drug bi to novico iz samega strahu zaupal še komu in – ne, ne, bila sem v pasti, padla sem vanjo, vrtelo se

mi je, letala sem kakor vročična – coprnica neumna, hotela si princa, no, zdaj ga pa imaš!

– krivil me je za svojo nesrečo. Danes razumem, da je bilo to neizogibno, ampak takrat? – “A sem jaz kriva,” sem kričala, “da si pijan klofnil Petersa? Sem jaz kriva, da je bil folksdojčer in da so ga naslednjega dne našli ustreljenega? Pa to, da sem ti bila pripravljena pomagati, sem tega mogoče jaz kriva?” – Tisto kričanje je bilo čisto nepotrebno. Človek kljub vsemu ni zmožen dojeti, kaj so to živci, in bo opozarjal na svojo čast in se primerjal z mučeniki in norci. Koga naj bi krivil? Usodo? Pa saj sem bila jaz njegova usoda. Pet let samo jaz. Ni mogel iti ven. Tiralice na vogalih je spral dež, ampak njegov obraz – takoj bi ga prepoznali! – bil je Osvald, Gustav, Fortunij, Alcest ... Nosila sem mu kosila, v tisto kletko s kuhinjo, ki sem jo po čudežu najela, ko se je končal naslov pri nunah. Poševen strop in kavč – res je, kupila sem mu kavč. Stal je nekoliko odmaknjen od stene, petnajst ali dvajset centimetrov.

– *Bi mi zdaj morda povedali kaj o svoji eskadri?*

– obstaja rek, da si je moški izbral žensko, da bi njegovi porazi imeli obraz in oči. On me niti ni izbral, padla sem nanj kakor rdeča mačka s strehe. Toliko bolj se mi je imel pravico maščevati, tako preprosto je to, pet let sem bila njegov edini gledalec. Neumna, nič nisem razumela – ... nekaj o Kanadi, govori mi nekaj o Kanadi, tam je imel urjenje, v vojsko je šel kot prostovoljec ... – nisem razumela, da sem bila pet let njegova nesreča na dveh nogah, ker je v tistih letih, ki jih je preklinjal, videval samo mene. A je dovolj?

– *Kanade ne poznam. Je to skalnata dežela?*

Priprem oči, poslušam o Kanadi.

Kakšne živali so tam: kenguruji?

Mesto Ottawa pozimi.

List maklena.

Nočne letalske vaje. Bil je navigator.

Zapnite si pasove! Spuščamo se.

Berlin.

2

Nič, nobenega zadoščenja. Mislila sem, da bom kaj čutila, pa ne čutim prav nič. Steklo. Čakalnica z naslonjači, plakati Lufthanse in glas v zvočniku, ki govori nemško. Pričakovala sem srh: praznina. Neopredeljiv vonj – guma? ponjava? barva? Sedeli smo v naslonjačih, mimo so hodili neki

ljudje, zagotovo Nemci. Pa nič. Vrata z napisom *Herren* – vrata z napisom *Damen*. Vstopila sem in se zaklenila. Lak, vse belo in golo, mirno šumenje vode. Dezinfekcijske kroglice. Kako se že imenuje ta njihova reka? Spree. Jaz ob reki Spree, v komfortnem stranišču na potniškem letališču, na poti v Pariz. Pa prav nobenega veselja. Nisem se izkrcala, da bi se maščevala, ampak da bi mi bilo tako vseeno? Ne razumem. Tistih nekaj minut sem poskušala aktivirati spomine: Se spomniš, sem pomislila, kaj so počeli s tabo? No, pa poglej, kaj si danes lahko privoščiš. Pokaži no malo ganjenosti, veseli se, poskoči! Spomnila sem se na smrt svojega očeta v taborišču in na bolezen matere, ki je napol blazna umrla kmalu za njim, in na prijateljico Židinjo, ki so jo golo porinili v plinsko celico, jo zaplinili in sežgali. Naprej pa nič. Nazadnje sem izvlekla ogledalce in se začela smejati. Sama sebi. Smejala sem se z zobmi in dlesnimi, z lici in čelom, ampak moje oči so me gledale pozorno in mrtvo. Zmeraj sem skrbela za zobe in kožo, sploh še kar dobro izgledam, rešila sem se, ja, brezpogojno, preživela sem tisti čas – ne vem, ali na svojem mestu, ampak preživela sem ga pa le. Le z očmi je malo slabše. Nimam pogleda zmagovalca. Zelo pazim na higieno, v najtežjih dneh sem se morala skopati in si zdrgniti zobe z ostro, trdo krtačko, redno, vsake tri mesece, sem hodila k zobozdravnici, pulila sem si obrvi, med menstruacijo nisem pila vodke, in menim, da ima vse to pomen, celo večjega, kot se ga temu po navadi pripisuje. Ampak pred četrte ure, za tistimi vrati z napisom *Damen*, sem začutila, da so me sramotno premagali. Če ne moreš spraviti iz sebe divjega krika zmagoslavja, to pomeni, da si poražen. Ne vem, mogoče pa nisem samo jaz, mogoče smo pa vsi, vključno s temle gentelmanom ob meni – ampak kaj me to briga? Jezna sem, ker sem se prvič zavedela, kako ogabno je to, da ne občutim nobenega veselja ob dejstvu, da sploh obstajam, ta prazni, luknjasti nič, ki ga imam v sebi, to neizbežno ravnodušnost. Najbrž je jasno: poražena sem. Ampak kdo je z mano zmagal?

Že spet kenguru. Vsakič, ko se letalo zaguga, v meni skače majhen kenguru. Gotovo tudi zaradi vodke, čeprav kardigram nič ne kaže.

Čakaj malo, kdaj sem začela piti? Ja, se že spomnim, v *Artystyczni*. Pozneje sem morala z njim, zdaj pa na vsake toliko rada kaj srknem sama. To je že bolj smiselno. Takrat plastično čutiš svojo človeškost. Po šilcu dobrega alkohola se počutim kot kip. Nekaj aerodinamičnega, neke prepletajoče se oblike, s katerimi se čudovito zlivam. Kajpada v takih trenutkih postanem monumentalna – potem hitro zaspim. Nikoli nisem pila, da bi s k o m spala – pa čeprav sem imela več kot ducat moških.

Gotovo preveč? Mogoče. Kaj pa jaz vem? Odhajali so, nič jim nisem očitala, malo sem počakala in pojavil se je naslednji. Da bi se odrekala?

Čému – telesu? Le zakaj? Pravili so: rabim te – in to je bilo nedvomno res. Če je človek sploh lahko komu potreben, je predvsem ženska moškemu v postelji. Šele pozneje se lahko bolj natanko vprašaš, kako je to v drugih primerih.

– nikoli se ne ve, kako dolgo bo moški rabil žensko, in pri tem tvegata oba. Tega ne ve niti sam. Ne gre mu zameriti, ko po petih ali dvajsetih nočeh razburjen ugotovi, da jo je že konzumiral. Tudi njemu ni prijetno. Vendar pa precej šteje to, kako te o tem obvesti. Nekateri ne znajo skriti nezadovoljstva. In to je neprijetno. Treba se je znati obnašati v situaciji, v kateri nihče ni kriv. Brž ko izpuhti poželenje, se je treba znati hvaležno nasmehniti – ali pa si izmisliti čustveni konflikt. Ali se, ne nazadnje, celo sklicati na spomine. Jaz to zelo cenim. Narava je kruta, tega ne razumejo samo idiotke. Ampak človek ima poleg potreb tudi spretnosti in to ga zavezuje k posebnemu ravnanju. V vsakomer je košček umetnika – nihče se v nobeni situaciji nima pravice obnašati tako kot narava: nenadoma zmrzniti ali nenadoma izhlapeti. In po mojem so rekla, kot sta *njegova ljubezen se je ohladila* ali *v njem je vzkipela jeza* – rahlo neprimerna. Človek bi moral biti boljši kot narava, od katere kljub vsemu zelo malo zahtevamo.

Ta gospod drema. Se mu mogoče sanja o bitki za Otok? Udeležil se je in dobil odlikovanje. Takim se vse posreči, še sadovi njihovega ravnanja. Hotel se je boriti z Nemci – ima križ za pogum. Odločil se je zatirati bakterije – pa je iznašel cepivo. Krasen moški, ki zmeraj ve, kako se je treba obnašati. Vzroki – posledice, odločitve – sadovi. Možakar s stilom, ki se nikoli ni znašel med kavčem in steno. V presledku, zakritem z žimnico. V vrzeli, v katero se je človek lahko stlačil samo sploščen kot zrezek. Me prav zanima, kako bi se obnašal v takem primeru?

– med nočno racijo, ko so prišli po moške. – *Wo ist Ihr Mann?* – Ves čas sem tuhtala samo to, ali izza kovčka morda štrli njegova noga. – *Mein Mann ist weg.* – Njegova noga! Drugi je bil Latvijec. Gledala sta me s svojimi malimi očmi, lazila sta po sobi: *Spirit?* – Na oknu sta med šipami stala dva litra likerja iz pečk. Spila sta en liter, Latvijec je šel ven. Tisti, ki je ostal, mi je povedal, kaj bi rad. Potem se je vrnil Latvijec, ta pa je šel ven. Stokala sem. Hitela sta, stokala sem od bolečine. Ko so se vojaški kamioni odpeljali, sem se bala premakniti. Potem pa – kar naenkrat – trenutek poguma, skozi stisnjene zobe sem šepetaje zagodrnjala, da je to zdaj mimo. Ja, mislim, da sem bila takrat krasna in ogabna ...

– odmaknila sem kavč. Oživljala sem ga. On je čisto zares omedlel. Vsekakor sem mu bila za to hvaležna. Do jutra sva popila drugi liter pečkovega likerja. Klela sva, jecljala, besna, srečna, neprisebna od

olajšanja, ne da bi se gledala v oči. In prespala ves dan do mraka – res se ni bilo v kaj prebujati.

Kako bi se torej obnašali, no? Kenguru! Vse pogosteje nas premetava, neki zračni vrtinci. Krilo je potemnelo in izgubilo lesk, zemlje se ne vidi – megla? Zadušno, tišina, svečano vzdušje. Nihče več se ne pogovarja.

Raje bi videla, da bi se zbudil. Naj mi o čem pripoveduje. Rada imam njegov kovinski glas – glas mirnega moškega. Tisti čas sem preživela na svojem mestu. Dejstvo, da sem v tistem času sprejela vlogo v Stadttheatru, me navdaja s ponosom. Odločila sem se za to. Resda šele proti koncu, potem ko so zaprli Artystyczno, potem ko sem tri mesece tekala za službo in ausweisom. Hotela sem imeti dobre papirje. Potrdilo z žigom, ki bi ga lahko pribila na vrata. Na njega vrata. Po tisti noči sem morala biti varna – to sem si prisegla. Nisem prepričana, ali obstajajo veliki ljudje, ali obstajajo trenutki, ko je človek velik. Takrat sem bila velika. Takrat, ko sem ga reševala. Ko sem sprejela to vlogo, ko sem mu govorila, da delam za Rdeči križ, in pozneje, ko sem pela kuplete v *Uličnih melodijah* in so mi zobje šklepetali od strahu, da me bodo po poti domov – ponoči čez Obrambno obzidje – napadli in mi obrili glavo. Lahko sem si privoščila požvižgati se nase. Zato sem po vojni, ko sem se zagovarjala pred tisto zeleno mizo in so me vprašali, ali sem upoštevala, da bodo posledice, odgovorila: "Posledice? Seveda. Ko bi tudi mene tako upoštevali!"

To mi je škodovalo. Tri leta brez pravice opravljanja poklica. No, po tistih petih sem zdržala še ta tri leta. Nekaterе gospe so zaradi vojnih zločinov celo ubili. To je zelo neprijetno. Ne maram situacij, v katerih moški umori žensko, pa ne iz ljubosumja ali ljubezni, ampak zaradi prepričanja.

V bistvu se mi je splačalo, ves ta sodni proces. Vredno je bilo zaradi enega stavka, pravzaprav zaradi dveh besed, ki ju je takrat izgovoril. Rekel je, da sva bila v tistih letih zakonski par. To je povedal kot priča na mojem procesu. Hvaležna sem mu bila, da je sploh prišel. Ni gledal proti meni, pa vendar je to rekel. Zakonski par! Postalो mi je vroče. Kako sem si želela, da bi uporabil prav to besedno zvezo. Mislim, da sem imela solze v očeh.

– sedela sem, smehljajoč se v steno nad njegovimi pleči, in poslušala njegovo pričanje. Tisti trenutek mu nisem več želela smrti niti sramote. Bila sem prepričana, da bo prišel nazaj. Prva leta po vojni je moral preživeti z drugimi ženskami, ni moglo biti drugače. Bila sva zakonski par. Vdova sem. *Une veuve. Eine Witwe.*

– vedel je, da imam pravico do njega – dala sem mu stokrat več, kot ženska lahko da moškemu, več kot naslodo in zvestobo – veliko stvari, to

zmore skoraj vsaka. Jaz sem mu žrtvovala glavo – lastno glavo, ki sem jo položila poleg njegovega obraza, fotografiranega na policijskih plakatih z nagrado, ki so jo čez en mesec podvojili. Medtem ko sem stregla kavo v Artystyczni, sem poslušala govorice o njegovi smrti: *v r g e l s e j e z o k n a*, ko so se neki Nemci po naključju s tovarnjakom pripeljali pred hišo, v kateri se je skrival. Pred hišo, v kateri se je skrival! Ah, kako sem jaz to poslušala. – Potem pa sem mu pravila: “Kaj je novega? To, da nisi več živ. Vrgel si se z okna – a slišiš? – z okna na tlak. Nekateri celo vejo iz najzanesljivejših virov, da ležiš zakopan pod Stolpom usmrnitev – a razumeš? – pokopali so te!” – In molče sva pila ob tej njegovi smrti, da bi proti jutru lahko zaspala.

Preveč vem. Če bi danes postala žena tegale gospoda, ki sedi poleg mene, bi ga morala malo prezirati. Zato ker ve toliko manj. Prezirati in mu zavidati vse, kar se mu dozdeva. Kar se mu zdi očitno, racionalno in preverjeno. In zato, ker bo v določenih trenutkih rekel: to je zelo človeško, v drugih pa: to presega meje dopustnosti. Predvsem pa prezirati in mu zavidati to kondenzirano prepričanje, da se *z n a o b n a š a t i* v vsaki situaciji.

Absoluten idiotizem. Kajpada, vseč so mi njegova usta, profil s priprtimi očmi in gosti lasje pastorja, ki nikoli ni okusil razuzdanosti. Ampak moj mož je bil tisti, ki je izkusil vse.

– v rokah sem držala njegovo glavo – če takrat ne bi bila v kopalnici! – ah, kako je tista baba tulila z balkona! – torej me je tisti dan vendarle hotel imeti ob sebi – vedel je, kaj me prosi, in da mu tega ne bom odrekla.

Tista suhica se približuje s prilepljenim nasmehom – sfrizirana kobilica, med ložami namenjena k areni – kaj se je zgodilo?

Letimo skozi temo. Letalo se obnaša kot prestrašena riba – lov? beg? Zrak ima grbine, na vsake toliko zapeljemo nanje, poskok gor – poskok dol, gazimo čez čredo ponorelih kamel.

A boste papirnato vrečko? Ne, hvala. Kaj pa, če bi tegale gospoda zbudila?

Skok v srcu – velik, močen kenguru! Kenguru, kamele, bežeča riba: narava se maščuje.

Si moramo zapeti pasove? Čestitam.

Mi je bilo po vsem tem, kar sem prestala, še premalo? V noge me zebe. Strah me je. Česa? Katastrofe! Tomaszu sem rekla: najlepše je doma. Vse to zaradi tiste vzhičene norice iz Pariza. Njeno pismo, kajne, imam ga v torbici ...

Draga gospa Felicja – skok gor!

– vsak teden poslušam Tvoje besede – in spet dol!

– ko sem bila še dekle, sem imela Tvoj priimek in – o bog!

– počutim se, kot da sem Tvoja hči. Vabim Te k nam v Pariz – grbina! še enkrat gor! – moji otroci govorijo poljsko in Jean bo presrečen. Poslala Ti bom vozovnico, pridi.

Tisti Jean je neki francoski inženir, spoznala ga je na prisilnem delu v Rajhu. Wanda, rojena Konopek – in potem še nekaj o varšavski vstaji. Leto življenja za kozarec konjaka.

Vsi so zazrti v vrata pilotove kabine, kot da bi gledali v zaslon.

Naokoli rumeno siva vata, nič se ne vidi.

Odzadaj starejši potnik v tropikalu v francoščini glasno ogovori stevardeso, ki ne razume. Oba zardita, nekdo se je vmešal, ne vem, za kaj gre.

Za kaj gre? Zakaj sem sploh odpotovala? Zadnje čase je moje življenje postalo pregledno in preprosto, začela sem pozabljati na preteklost – šele tukaj, v tem stroju, me je spet vse dohitelo. Torej je morda to konec? Čez minuto? Čez sekundo?

Zmešalo se mi bo. Moj sosed ne spi več.

– Lepo prosim, če lahko rečete stevardesi, naj mi prinese kozarec konjaka.

Zahvalim se mu s pogledom – pijem z drobnimi požirki.

Skoraj povsem temno je, ta neznanska kopasta vata se je še zgostila. Poziv, naj preverimo pasove. Tišina, stroj se spotakne v zraku. Pastila mepavlon, bellergal.

– Doživel sem več neviht nad Rokavskim prelivom. Znajo biti bolj zoprne. Spominjam se nočnega leta, bilo je junija tisoč devetsto –

– od začetka sem vedela – ves čas mi je mežikalo neko oko. Ves čas nesramni znaki – kolaps, srce, najbrž ne bom zdržala – odleglo mi je ... Ti znaki so na nekaj opozarjali. Na nekaj v zvezi z mano – kaj se lahko zgodi in kaj utegne biti iz mene – potim se in zmrzujem ... – prepričana sem, da je eksistenca greh, od nekdanj sem čutila, da se me dotika nekaj, kar naznanja ogabno poanto ... prav, bom vzela to vrečko – cinično, živinsko poanto! Pravzaprav – sem bila prepričana. Ali padamo?! Ne, že spet prividi ... Da me mora doleteti butast, strašen konec. In prva aluzija – konec, umiram – so bile tiste nerazumljive besede v Ofelijinem ... ah, zdaj mi je malo bolje – v Ofelijinem besedilu. Krilo! Krilo odpada! Oh, pobralo me bo ... Ja, pred dvajsetimi leti sem v četrtem dejanju rekla Kralju: "Dobro, bog vam plačaj. Pravijo, da se je pekova hči spremenila v sovo. Moj Bog!" Strela! Vidi se moker kos krila ... Se pravi, čakaj malo: "Moj Bog, to vemo, kaj smo, a ne vemo, kaj utegne biti iz nas. Bog sédi za vašo mizo!"³

³William Shakespeare: *Hamlet*, prev. Oton Župančič, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1977, str. 102.

Zdaj nas malo manj premetava. Teh besed nisem razumela, še posebej o sovi – bile so temne, bala sem se jih.

Še dobro, da mi pusti, da ga držim za roko, pravi gentleman je.

– Ljubica, je pravil režiser, na trideseti predstavi se ti bodo same od sebe razjasnile.

Na trideseti? Še prve ni bilo. Mislim, da sem si od celotne vloge zapomnila samo te besede – in še danes jih ne razumem.

– če takrat ne bi bila v kopalnici, če bi še pravi čas – o bog – prepozno sem pritekla – tema, luči, ki so se prižigale v oknih, vreščanje neke histeričarke z balkona – držala sem mu glavo in kričala, naj ne umre. Kaj je takrat čutil? kaj je čutil? Z robcem sem mu brisala pot s čela, nekaj je govoril, a nisem dobro slišala – rožnati mehurčki so mu pokali v ustih. Ne, dovolj je, konec ...

Vsi molčijo, samo Poljaka za mojim hrbtom pravita, da je to normalno; neprijetno, ker nas malo premetava, ampak vremenoslovci so napovedali, da bodo na poti nevihte. Normalno? Jaz, s pasom privezana na trebuh krilate kovinske ribe, na milost in nemilost prepuščene vrtincem, dva kilometra nad zemljo! V motni, zli, temno sivi temi! To naj bi bilo normalno? Hvala lepa.

– *Vam je kaj boljše?*

– *Bistveno. Žal mi je, da –*

– *Malenkost.*

Opazuje me, gotovo je začuden, da sem ga stiskala za roko. No, pa kaj, če sem ga? Enkrat v življenju se mu to lahko zgodi.

– *A boste še en konjak?*

– *Z veseljem.*

Naspan, uslužen, energičen. O, fant! Stevardesa mi pošlje hladen pogled izpod trepalnic. Kaj češ, zlata moja, nima vsak take kondicije. Če tvoja mama posluša radio, bo čez štiri tedne slišala moj glas. Pripovedovala bom o tej nevihti. Oddolžila se bom za dodaten konjak – z rahlo ohripelim glasom starajoče se ženske, podobne tvoji materi. Nekega dne, ko boš prenočila doma, te bo vprašala, ali je gospa Felicja v Pariz slučajno letela s tabo. In opisala ti bo to nevihto z vsemi podrobnostmi in uporabljala bo moje izraze –

Oh, že spet se začenja! Drevenim, padam, umrla sem. Roka, kje je njegova roka!

– *Globoko dihajte, to pomaga.*

Globok vdih – izdih. Izdih – globok vdih. Ducatkrat. Z zanimanjem me gleda. Sem mogoče razmišljala na glas? Si kar predstavljam. Kakšen tekst! Ta ponoreli krap, v njem pa moj glas, moja molitev v preteklost. Poslušali smo, zagotovo. Na srečo se še da misliti brez prič.

– A imate v Parizu družino?

– Hčerko. Poročila se je s Francozom, inženirjem. Čakala me bo na letališču.

Saj se mi je zmešalo. Le zakaj to govorim?

Zrnce ondasila. Zdaj je let mirnejši.

– Verjetno se že dolgo nista videli?

– Petnajst let.

– Predvidevam, da ste – prav gotovo –

– O ja, ganjena sem. Veste, težko se mi je sprijazniti s to mislijo.

– Oprostite za nediskretnost. A boste potem ostali s hčerko v Parizu?

– Ah, kje pa. Mož je ostal v Varšavi. Malo me skrbi, ali bo zmogel brez mene. No, pa sin. Končuje letalsko šolo. Samo za dva tedna sta me spustila.

Voilà.

Pogosto dodajam lastno besedilo in potem se avtorji jezijo name. Pa kaj potem? Moji vstavki se ljudem najbolj dopadejo. Na primer zadnjič, ko je Tomasz zahteval, naj odslovim tisto punco, ki prihaja pospravljat. Izkazalo se je, da ima nezakonskega otroka. Kako je že rekel? – “Nisem puritanec, hm, ampak ženska, ki se ne spoštuje, hm.” – Če se ne motim, bi morala v skladu s scenarijem na to odgovoriti: “Prav, če ti tako meniš, potem se bom jutri pogovorila z njo” in nekaj o sodobni morali. Ampak brž ko je to izjavil, sem se začela smejeti: “Srček, kako si pa ti to predstavljaš? Mogoče ga je pa ljubila? Niso vsi moški taki kot ti. Če vzgaja otroka, ji je treba pomagati!” – in žvenketam s krožniki, kar naj bi nakazovalo pospravljanje posode z mize. Osupnil je. Čez čas pa je izdaval: “No, v redu, naredi, kakor se ti zdi...” – To je izpadlo zelo naravno in naslednji teden se mi je uradnica na pošti nasmehnila: “Prav ste imeli glede tiste punce!” No? koliko pisem je prišlo? Petsto, šeststo? Nekaj takega. Predvsem od zapuščenih mater z vasi.

Na smeh mi gre: podiram rekorde.

Sem sestra samskih in žena ovdovelih.

Tolažim melanholike in slepe.

Kolektiv Državne tovarne žarnic mi je poslal spominski album in po meni poimenoval tovarniške jasli.

Imam modele jadrlnih letal in ladij, kipce iz premoga in soli. Pred mojim glasom se razmikajo vrste v trgovinah in na uradih, ob zvoku mojih besed birokrati postajajo sentimentalni.

Če bom kdaj napisala spomine, jih bom naslovila: *Od Ofelije do Felicije ali o tem, kako biti ljubljena*.

Krilo se znova blešči. Tisti nerazločni bež pasovi, ki se vidijo izpod krpic beline, so zemlja. Po tretjem konjaku se počutim imenitno.

– *Pa vi? Gotovo imate očarljivo ženo in otroke.*

Nasmehnem se in srečam njegov pogled. Neha se smehljati.

– *Lani sem izgubil sina. Naredil je samomor.*

Otrpnila sem. Grozno mi je. Zakaj sem ga sploh vprašala?

– *Zaradi – ženske ... Bilo je še nekaj drugih razlogov, ki pa jih ne razumem.*

Nekaj časa letiva molče, za oknom se krilo svetlika v soncu, spodaj je videti ravne črte cest, ki se križajo, njegova dlan je topla – in na misel mi pride žalostna, nora misel, da bi vendarle lahko bila njegova žena.

Čez četrto ure bomo pristali v Bruslju.

3

Patitatam-ti-rififi! ... Smešno, kako se me ta plošča drži. Pred odhodom po radiu "Rififi" – na letališču v Bruslju "Rififi"! Oster, vibrirajoč ton, ki gre skozi ušesa. Glasbena kulisa je včasih neizogibna. Človek bi drugače ravnal, če bi mu pogostejše igrala glasba. Resničnost je premalo melodična in morda se ljudje v njej zato mučijo, jebejo, počnejo svinjarije. Pravijo, da v naravi obstaja harmonija. Tega do zdaj nekako nisem opazila. Harmonija? Narava je nekaj skrajno nesramnega in neupravičenega. Tista nevihta je bila grozna. Nevihte so lahko lepe v simfonijah ali romanih. Samo umetniki se sramujejo za naravo. Radi bi popravili njene nerazumljive potegavščine, ki človeka spravljajo v obup. Mislim, da je to precej globoka refleksija. Tariraram-ti-rififi! ...

Prav to ploščo so vrteli, ko sem se poslavljala od njega. V koktajl baru na letališču v Bruslju. Popila sva še vsak po tri konjake, na visokih stoli, ob sijočem, vijugastem bifeju – barmanka je dala na gramofon to ploščo in počutila sem se patetično. On, z dežnim plaščem, vrženim čez ramo, v trdem črnem klobuku, tako zelo prikladnem za njegove lase – in jaz, madame X z romantično preteklostjo, zapisano na obrazu, sentimentalna, pametna in brez vsakršnih iluzij. Ob predirljivem stokanju "Rififi" sem nesla k ustnicam kozarček zlato rjave tekočine in se pomenljivo nasmehnila, ko je rekel, da me ne bo pozabil in da je vzljubil moj glas. Kakopak – moj glas. Raznobarvne steklenice so se mi meglile pred očmi, poslušala sem ga, zroč v tisti bleščeči oltar z barmanko, ki je pred njim izvajala spretno gibe s shakerjem, in si mislila: O, fant! ... Rekel je, da ga je med poletom ves čas zasledoval spomin na sina in da mi je hvaležen, ker mi je

to lahko povedal. – “Tudi mene,” sem odgovorila, “so preganjali spomini.” In zahvalila sem se mu za skrb med hudo uro. Ko je plošča utihnila, jo je barmanka zavrtela še enkrat. Dotaknila sem se njegove roke: “Želim vam veliko uspehov na kongresih. Veliko novih čudovitih cepiv, a sem prav rekla?” – Zasmejal se je: “Ne vem. Zdaj je že dosti sposobnejših in mlajših. Ni rečeno, da bo ravno meni uspelo.”

– Gotovo, sem rekla, gotovo vam bo uspelo. – In uprla sem vanj pogled naklonjene čarovnice, pogled, ki prinaša srečo. Patitiri-ti-ri-fifi! ... tirifi-fifi! Bog sédi za vašo mizo!

No, pa že spet plovem sama. Kri imam zdaj premešano s šestimi kozarci konjaka, let je miren in veličasten, razkomotila sem se v naslonjaču, z začudenjem sem dvignila obrvi. Dobro, zelo dobro.

– *Dragi, sem rekla v predzadnji oddaji, ne živiva slabo, ker sva lahko poštena človeka. To največ šteje. Jaz verjamem, da je človek po naravi dober, le paziti se mora. Ti paziš name, jaz pa nate. Človek mora živeti tako, da bi ga sosed spoštoval. Kako ti kaj tekne pečenka s pirejem iz rdeče pese?*

Spet je slišati šelestenje časopisov in pogovore. Brazilca, ki sta med nevihto postala sivkasta, sta spet mlečno čokoladna. V tenkih rjavopoltih prstih držita ilustrirani reviji s slikami belih zgradb, podobnih gobam na ozadju rdečih skal.

Nobenega od teh ljudi, njihovih misli, njihovih pokrajin ne poznam. Poljaka za mojim hrbtom pravita, da se Francozi umivajo enkrat na teden. Gledamo se z ravnodušnimi, steklenimi očmi, nihče se ne meni za druge. Menda ljudje na Zahodu manj opazujejo drug drugega, so diskretnejši. Ampak jaz bom opazovala, jaz si to lahko privoščim, ker sem igralka.

– igralci so nasprotje diskretnosti – njihovi obrazi so maske, ki pretirano posnemajo pristne človeške poteze. Prepoznam jih v hipu, zaradi tiste njihove nespodobne izrazitosti – pankrti, resno hlinijo ljudi – obožujem jih. Zaradi tistega videza znanstvenikov, grofic, ministrov, kokot, menihov – zmeraj malce preveč znanstven, preveč ministrski in preveč tipično kokotast – obožujem to njihovo opičjo neodgovornost na račun sveta, ki ga posnemajo, tako da se mu prilizujejo in ga malo prezirajo. In to, da nikoli ne naredijo nič resnega, kar šteje v praksi – nobene diktature, vojne, novega stroja ali novih davkov, ja, to pri njih najbolj obožujem ...

– le kdaj? – kdaj sem ga nehala ljubiti? Ne vem. Mogoče nikoli. Eno od obojega: ali ga nikoli nisem nehala – ali pa ga nikoli nisem začela ljubiti. Kaj je to, čemur druge ženske rečejo ljubezen? Pa saj tega ne moreš vedeti. Vsak pozna le svoja čustva in jim prileplja ustaljena poimenovanja: dobrota – ljubezen – sovraštvo – zlo.

Kaj pa, če je bilo vse samo v moji glavi, kaj če so bili to samo moji živci, moj strah? Če bi po vojni ostal z mano, ne vem, ali se ne bi vse na hitro končalo. Pa ni čakal. Niti dneva. Nikoli mu ne bom odpustila, da je bil tako okruten. Po vseh tistih letih oditi brez besed – le kako je lahko tako ravnal? Odpotoval je in se čez par mesecev vrnil z neko žensko. Pil je. Potem pa druga ženska. Še naprej je pil in pil – kar nabrekal je od vodke. V tistih letih sem videla vse njegove vloge. Vse so bile slabe, nikakršne. Bil je zabuhel in prazen, čutila sem, da se mu ne da igrati. Želela sem mu porazov, nesreče, ponižanja. Vrtoglavica – takrat sem imela kar vrtoglavico od sovraštva. Do njega, do tistih žensk. Pošiljala sem jim pisma s kletvicami. Živela sem v jezi, kakor omračena, opijanjala sem se in pljuvala v ogledalo, preklinjala sem se zaradi te mačje stekline, zaradi te ljubezni. Ljubezen! Vem, kaj naj si mislim o tem – imela sem dobro šolo. Ena blazna misel na eno blazno temo, halucinacije na grmadi. Vse sem si ustvarjala sama, nisem več rabila njegove navzočnosti. Nisem ga videla po več mesecev, vedno redkeje je igral. Pravili so, da ni bil sposoben obvladati tekstov, strah ga je bilo večjih vlog. Vsako noč so ga nosili iz gostilne. Vpil je: “Jaz sem ubil Petersa!” Menda je to po nekaj kozarcih jecljal v uho vsakemu, ki je pil z njim. Pri sebi je imel tisti nemški plakat s fotografijo, ne vem, od kod ga je po vojni dobil. Kazal ga je, razprostil ga je na šanku, hvalil se je, da je gestapo razpisal nagrado za njegovo privedbo, in opisoval, kako je ubijal Petersa. V nekatere lokale ga niso več hoteli spustiti. Čakala sem. Razganjalo me je od radovednosti: le kaj bo z njim?

– mogoče je bilo pa vse to zaradi mene? mogoče je plačeval za tisto noč, za tisto vrzel med kavčem in steno? Zmeraj sem ga dosti nesla. V tistih letih, ko sem morala piti z njim, je bil on že okajen in se je zvalil na posteljo, ko sem bila jaz še zmožna dolgih, napol zavednih monologov o prihodnosti in vanj s klepetavim šepetom vbijati upanje – da bo prišel ven, da bova ustanovila gledališče in bova slavna. “A misliš,” sem šepetala, “da si, potem ko bo konec vojne, ne bova poplačala teh svinjarij, te bede? Iz grla jim bom izpulila srečo! A slišiš? Za to morata obstajati nagrada in kazen, ker bo drugače svet šel v maloro!” Razburjala sem se, imela sem hudičevo moč – govorila sem, pila, govorila, prisegala in sikala od zmagoslavja in strasti, v tisti mrakobni kletki z zakajenimi stenami in poševnim stropom, v tisti trinadstropni podrtiji, kjer nihče ni smel vedeti zanj. Ja, bila sem mogočna in lobanjo sem imela kakor železen dvolitrski vrč. Šest kozarcev konjaka ni zame nič. Napiti – mene? Kar poskusite.

Zdaj na primer vidim, kako se tisti gospod z gladkimi srebrnimi sencami tušira v bruseljskem hotelu – kako izmiva s sebe moj pogled, moje

nediskretne oči – z zagorelega, športnega telesa z dišečo, malo rabljeno kožo –

– Dva konjaka čez mero, si misli, medtem ko si briše oprsje z mehko, hrapavo frotirno brisačo in se z neljubim občutkom spominja, da se je izpovedal ženski nekoliko sumljivega videza, ki živi v njegovi stari, nesolidni državi – ki mu prav gotovo ni povedala resnice o svojem življenju.

Dragi moj gospod. Vemo, kaj smo, ampak to bi morali obdržati zase. Ni se treba ubadati s smislom svojega življenja – bolje se je delati, da je logično. Vleči predpisane poteze na račun sveta in pri tem ne pozabiti, da si pankrt. Jaz vam to pravim. Strokovnjak sem in trdim, da obstajajo samo tri pravila, ki jim je treba slediti, če želiš doseči zadovoljstvo.

Predvsem: obvladati se. Človek, ki se zna obvladati, si prav s tem podredi druge.

Drugič: ustvarjati ljudem naklonjene situacije – se pravi takšne, v katerih se izkaže, da so boljši, kot so si mislili, da so.

Tretjič: na nobenem področju, zlasti erotičnem, ne stremeti k zadovoljtvu. Najboljše je stanje nepotešenosti.

To je skoraj vse, kar imam povedati – drugega se ne da predvideti.

Koristil bi mi kratek dremež. Veke postajajo težke, ustnice me pečejo. Čez katero državo letimo? Svetlo rjave ravnine, reka s sivimi bregovi. Prod? Ni važno. Zaspati.

– preveč nasilnih prizorov v mojem življenju, svežih, neopisanih – to je groza, pravo človeško življenje bi moralo biti posnemanje, ne pa ustvarjanje na novo; morajo obstajati zgledi, šablone, podedovani motivi in teme, v tem je bistvo eksistence – treba je kakor friz zapolniti svoj čas z znanimi prizori, in živeti, in živeti, kakor je zapovedal Bog – amen – amen – amen.

– jaz nisem nobeno merilo. Brž ko v ljudeh prepoznam sebe, to občutim kot njihovo grdoto. Merilo, s katerim presojam življenje, me zmeraj presega. Preziram vsakega človeka, v katerem odkrijem lastno zlo, pa čeprav ga sama sebi odpuščam.

– odpuščam, oproščam, zdi se mi, da ne velja več, ker zanj vem.

– ampak to, kar odkrivam pri sebi, avtomatično obračam proti drugim – in jih začenjам soditi po tem, čemur sama nisem kos. Brazilca se mi gnusita, ker sta se bala nevihte, in Poljaka, ki sedita za mano, zaradi kompleksov, ki jih imata do tujcev, vsi drugi tukaj, v letalu, pa zaradi njihove brezbrizne želje živeti za vsako ceno, za ceno življenja drugih. Prav takšna sem kot oni. Ista – zato se mi zdijo slabši.

To niso krščanska čustva, ampak to je ljubezen. Ne bi mogla obstajati brez njih. Le poredkoma ljubezen temelji na čem več.

– Ofelija – Polonij – Hamlet. Jaz – Peters – on. Gestapo – Peters – on in jaz. Dal je klofuto izdajalcu – naslednjega dne najdejo okrvavljeno truplo – mine trinajst let – že spet okrvavljeno truplo. Nobeden od njiju ni bil kriv. In jaz – zmeraj jaz, ki se zvijam v smrtni grozi, v temi, v strahu –

– iz žaganja, ki se je vsipalo iz kavča, sem jima kuhala kosilo – obe sta bili iz celuloida, s ploščatimi, narisanimi očmi, hranila sem ju z žličko, oblačila sem ju in jima pripovedovala fantastične nesmisle – zakonca Celuloid – iz sukna po starem pregrinjalu sem jima sešila zelene pelerine, rada sta me imela, pozneje me nihče več ni imel tako rad – gospa Celuloid in gospod Celuloid – če ne bi bilo njiju, bi umrla od dolgčasa in strahu –

Ne, ne spim, ne morem zaspati. Odlepiti se od tal je neumnost – pustite mi, da se odlepim od sebe.

O čem zdajle razmišlja ta naša suhljata stevardesa? O pristanku v Parizu ali o tem, kako je prvič dala noge narazen?

V Parizu si bom kupila elastičen pas, črn, prozoren, najboljše kvalitete. Nekaj samo zame. V njem se bom vrtela pred ogledalom – moram si poplačati tista leta.

– v tistih letih. Takrat, v kavarni, ko me je vprašal, ali bi se lahko vrnila k njemu. Ne, mislim, da sem to prva rekla jaz. Vprašala sem ga: "... kakor v tistih letih?" – on pa je samo ponovil: "V tistih letih. Zdaj plačujem zanje." – Nisem ga razumela. Nekaj let brez stika se pri takihle zadevah vendarle kar pozna. Čakala sem osem let, in če prištejem pet vojnih, jih skupaj pride trinajst. Trinajst let čakanja. Na kaj? Na tistih pet dni? Na tisto zadnjo noč? na –

– nisem mogla razumeti, k a k o se je spremenil, na kakšen način naj se mu približam. Gledala sem ga v oči, prevrtala sem ga do obisti in trapasto vprašala, zakaj se o njem tako slabo govori. Imela sem luknjo – spotikala sem se ob njo. Molčal je, potem pa mi je začel razlagati, da se vse t i s t o ni splačalo. "Tisto?" sem vprašala. "Katero tisto?" "Tista leta, ko si me skrivala," se je skremžil, "a razumeš? Moral bi oditi, se jim pustiti ustreliti!" Jezno sem zavpila: "Komu to govoriš? Meni? Nimaš pravice! Še danes se vsako noč kriče zbujam, češ da so prišli pote!"

– kaj on hoče od mene, sem razmišljala, zdaj ko že lahko obstajam. Zakaj me je zvlekel v to bedno kavarno, polno črnoborznikov? Od razburjenja, da ničesar ne razumem, sem si grizla ustnice: "Kaj misliš s tem, da ne moreš živeti? Pa saj je vse tako, kot si hotel. Menda te ja ne oviram, ali kaj?"

– začel se je izvijati, govoril je potihem in nerazločno, naprej nisem mogla razumeti. O neki ženski, s katero je prekinil. Nisem hotela

poslušati. Potem o vojni: "A veš, oba sva neznana vojaka te vojne, a ni dobra fora?" Zasmeljal se je in nenadoma umolknil. Pogledal me je. In takrat sem v sekundi dojela, da on čaka na moj glas iz tistih let. Sedela sem otrpla od začudenja in sočutja, mogoče celo zaradi razočaranja. "Nehaj piti, slišiš! Tako ne gre več naprej."

– brez nežnosti sem gledala v tisti zatečeni, preveč junaški obraz z mehкими, skrivljenimi ustnicami. Čez kak mesec bi se izkazalo, da mi ni več do njega, gotovo – skoraj gotovo. Ampak hip zatem sem začela govoriti s svojim davnim sikajočim – s svojim vojnim glasom: "Skupaj bova. Igral boš. Igraš lahko vse svoje vloge. Ni res, da te je vojna uničila. Ob meni boš spet postal ti," sem govorila, tako da sem poudarjala vsako besedo, in čutila sem, kako se mi zelenijo oči, "samo poslušati me moraš. A razumeš?"

– vprašal je, ali se mi ne zdi, da je že prepozno, in takrat mi še ni prišlo na misel, da bi morala utihniti: "Idiot, za kaj? za kaj naj bi bilo prepozno? A misliš, da boš moral spati z mano? Saj nisem kreten." Vbijala sem vanj magičen pogled iz tistih let: "Nehal boš piti, a slišiš? dala te bom v sanatorij. A slišiš? Izginil boš za tri mesece, samo jaz bom vedela, kam. Ubožec, vidim, da je treba poskrbeti zate, ne znaš živeti sam. Lahko si miren, vse ti bom zorganizirala. Vse – a slišiš? – razen vodke."

– in šele takrat sem onemela od osuplosti: rekel mi je, da zadnje leto ni naredil niti požirka. Nenadoma je izvlekel denarnico in potegnil ven tista pisma – razsula so se po mizici. "A vidiš?" mi je privošljivo gledal v oči. "No, poglej, preberi si to." – Vzela sem jih in začela brati. Pisali so o njem in o meni – o tem, za kakšno ceno mu je gestapo podaril življenje. Preplavila me je utrujenost: pisma, že spet pisma ... – "A vidiš," je ponovil, "ne verjamejo. Ne verjamejo, da sem se lahko rešil kako drugače. Briga me, kaj si mislijo o naju. Pokazal sem ti jih, ker moraš vedeti, da se tudi zaradi tega ni splačalo. Če se ti takrat ne bi pustil odpeljati s tistim izvoščkom, bi danes o meni govorili kot o junaku." Skozi stisnjene ustnice sem siknila: "Raztrgaj to svinjarijo, vrzi to stran!" Ljudje v kavarni so naju začeli opazovati.

– ko sva odhajala, se je zaustavil in se nasmehnil, ko me je vprašal, ali sem slišala – ali vem, kaj se govori o Petersovi smrti? Ne, nisem. – "Menda so ga ubili Nemci," se je nasmehnil, "ker se je, a veš, izkazalo," še naprej se je smehljajal, kot bi bil frapiran, "da je bil francoski agent." Pomenljivo me je gledal, jaz pa sem mu, če se prav spomnim, odgovorila, da se nikoli ne ve, kaj je človek v resnici, ali nekaj v tem smislu, in da ga je takrat po nepotrebnem klofnil. "Zmeraj sem menila, da si ga

takrat po nepotrebnem klofnil,” dobesedno tako sem se izrazila in se s to grdobijo maščevala za vseh osem let. Vrnil mi je davni strupeni mir, spet sem začela svojo igro. In čez dva dni, ko sem obešala reči v njegovem stanovanju, se mi niti sanjalo ni, da je konec tak.

Konec! Končalo se je samo to, česar nisem hotela izpustiti iz rok, kar sem si sama ustvarila. Zdelo se mi je, da mi ne smejo odvzeti polovice življenja – to lastnino sem pridobila na pošten način. Ampak brž ko je sama odpadla, se je začelo nekaj drugega. Ozadje – ja, imela sem občutek, da postajam del ozadja – tistega, kar se je dotlej dogajalo za mojim hrbtom, v globini, in na kar prej nisem bila pozorna, v kar nisem bila vpletena. Zelo zanimivo. Izkazalo se je, da je to moje novo, razširjeno življenje v drugem planu bolj podobno sreči kot prvo. Počutila sem se kakor dotrajan lok. Ni se mi bilo več treba naprezati niti upogibati, nekaj v meni se je sprostilo, ja, lahko sem si odpočila. Odmakniti se, stopiti korak nazaj proti lastnemu ozadju, ogledati si z določene razdalje svoje pomendrano mesto – to je zelo pomembno. Po njegovi smrti –

– tisto noč sva se vrnila pijana, pet dni sva vsako noč pila, pobudo pa sem dala jaz – da bi naju vsi videli skupaj v gostilni – in jaz sem odprla okno, rekoč, da je v sobi zadušno – “ne prižigaj luči,” je rekel, “ker bodo priletele večče.” Natočila sem banjo – pljuskanje vode je priglumlilo vse, stala sem gola, ko se je zaslišalo kričanje z dvorišča, tuljenje tiste ženske. Okno je bilo na široko odprto, v temi mi je spodrsnilo, naokoli pa so bila vsa okna razsvetljena. Zakaj je to naredil? Zakaj je hotel, da sem zraven? – zakaj je kavč pustil odmaknjen od stene? –

– po njegovi smrti, ko sem začela igrati epizodne vloge v otroškem Pravljичnem gledališču, sem dojela, da se sploh ne počutim slabo. T i s t o se je zgodilo kot slaba, zgrešena in zanič gledališka predstava, v kateri sem igrala vlogo komične tragičarke, zdaj pa sem se umaknila v zakulisje. Tri, štiri, pet kozarcev na dan mi je tačas povsem zadoščalo. Družina? ljubezen? moški? To so zadeve, ki se jih da nadomestiti, samo dušo je treba imeti.

In fonogeničen glas, ja, to pa nujno!

Mirno sem šla na snemanje. Nisem bila presenečena. Enostavno so slišali mojo barvo glasu. Povabili so me na avdicijo za g l a s g o s p e F e l i c j e , ker je nekdo rekel, da sem imela kot čarovnica v *Deželi sanj* zanimivo hripav glas. In šele ko sem sedela na stolu v uredništvu, kjer so mi sporočili odločitev, šele takrat sem v sebi začutila tisto izžgano puščavo, skozi katero sem se prebijala toliko let. Izvolite: lahko sem gospa Felicja.

Ne upiram se, ne obtožujem. Nikoli nisem imela razloga, da bi krivila svet. To, kar nas doleti – od zemlje, od zraka, od ognja in od ljudi – se mi

je zdelo nekaj naravnega, s čimer moraš samo pametno zbarantati ceno. In si ne dopustiti ravnodušnosti do zadev, ki so neznanka.

Krilo je zdaj podobno nožu, ki se lesketa v soncu. Ogromnemu rezilu, ki reže moje življenje na dva različno velika dela. Da se je pekova hči spremenila v sovo? Rada bi srečala režiserja, ki bi mi razložil, kaj to pravzaprav pomeni – moja trideseta predstava se še zmeraj ni zgodila. Ampak ali res vemo, kaj smo?

To, kar človek postane, po navadi sledi bliskoviti ponudbi. Takrat so mi predlagali, naj ga pripeljem – in tu je rezultat: jaz iz tistih let. Naslednji angažma je bil manj tvegan, nisem imela razloga odkloniti. In posledično jaz, gospa Felicja Konopkova, letim v Pariz na srečanje s svojo hčerko.

Ampak ali je to sploh bistveno? Vemo, kaj smo – ne slutimo, kaj bomo čez leto dni – pozabljamo, kaj smo bili nekoč. Bistvo moje prave usode ni v tem, kaj se z mano dogaja, ampak v tem, k a k š n a utegnem postati – in mislim, da to nikoli ne bo do konca pojasnjeno, ker ni mogoče preposlušati vseh posnetkov za nazaj, da bi lahko ocenil svoje dosežke.

Starejši gospod v tropikalu, ki je med nevihto po francosko govoril s stevardeso, se je presedel na prosti sedež poleg mene.

– *Vous permettez, madame?*

– *S'il vous plaît, monsieur. Naturellement.*

Svež, apoplektičen obraz s pristriženimi brki, okoli šestdeset let, malce podoben Tomaszu. Opazuje me. To me nič ne moti.

Spodaj pod nami pa lahni, razcefrani oblaki. Bela para nad razgreto, opalizirajočo zemljo. Zdaj letimo nižje. Spreminjamo smer – pokrajina se nekoliko nagne proti krilu.

Sedim vzravnano, smehljam se. Vem, da sta me Poljaka za mojim hrbtom že prej prepoznala in da bosta znova prisluškovala mojemu pogovoru s sosedom.

– *Oh, oui, Varsovie est une ville très intéressante.*

Pravzaprav je čisto prijazen, videti je uglajen. Cigareta? Seveda s plutovinastim ustnikom.

– *Oui, c'est vrai, la reconstruction de la capitale est miraculeuse.*

Plovemo. Polzimo skozi velike svetle trakove razpršene svetlobe. Čez trenutek bom pod sabo zagledala Pariz.

Da nisem izgubila torbice? Ne, na svojem mestu je. Ogledalce? Na srečo ni počilo. Rahel dotik s prstno blazinico, malce rdečila. Moram priznati, da sem kljub dolgemu poletu videti čisto v redu. Za vsak primer tableta miltowna. Številka *Przekroja* mi gleda iz žepa plašča. Z letališča bom Tomaszu poslala kartico: *Ljubi, potovanje je bilo zelo lepo...* Moje besede bo prebral v oddaji čez dva tedna. Naj vedo, da nisem pozabila nanje.

Listek za prtljago – torba – rokavice –
Je to vse? Ja, to je vse.
Si moramo zapeti pasove? V redu.

1960

Prevedla Tatjana Jamnik